

SİYER SAHASINDA SORULAN SORULARA YAPAY ZEKÂ MODELLERİNDEN GOOGLE GEMİNİ TARAFINDAN VERİLEN CEVAPLARA DAİR BİR ARAŞTIRMA

Melek YILMAZ GÖMBEYAZ *

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 25 Kasım 2024, **Kabul Tarihi:** 19 Aralık 2024, **Yayın Tarihi:** 31 Aralık 2024, **Atf:** Yılmaz Gömbeyaz, Melek. "Siyer Sahasında Sorulan Sorulara Yapay Zekâ Modellerinden Google Gemini Tarafından Verilen Cevaplara Dair Bir Araştırma". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 24/3 (Özel Sayı: Yapay Zeka ve İlahiyat: Yeni Paradigmalar Aralık 2024): 411-440.

DOI: 10.33415/daad.1590791

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 25 November 2024, **Accepted:** 19 December 2024, **Published:** 31 December 2024, **Cite as:** Yılmaz Gömbeyaz, Melek. "A Study on the Answers Provided by Google Gemini, an Artificial Intelligence Model, to Questions Asked in the Field of Sirah". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 24/3 (Special Issue: Artificial Intelligence and Theology: New Paradigms, December 2024): 411-440.

DOI: 10.33415/daad.1590791

Öz

Son zamanların en yeni ve popüler uygulamalarından olan yapay zekâ modellerinin insanların hayatına girmesiyle bilgiye ulaşma, onu analiz etme, değerlendirme vb. gibi birçok meşakkatli faaliyet, saniyeler içinde ulaşılabilir hale gelmiştir. Böylelikle tüm dünyada popüler olan ve hemen her alanda kullanılan yapay zekâ modelleri, bilim alanında da kullanılmaya başlamış hem bilgiye ulaşma hem de onu işleyerek birtakım fikirler, teoriler, makaleler oluşturma süreçlerinde sıkça başvurulan bir başvuru kaynağı olmuştur.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı, Kocaeli, Türkiye, melek.gombeyaz@kocaeli.edu.tr, Orcid: orcid.org/0000-0001-5705-8826 / Asst. Prof., Kocaeli University Faculty of Theology, Department of Islamic History, melek.gombeyaz@kocaeli.edu.tr, Orcid: orcid.org/0000-0001-5705-8826.

Dolayısıyla çeşitli bilim dallarında olduğu gibi Siyer çalışmalarında da yeni bir araştırma sahası olması hasebiyle durumun önemine binaen yapay zekâ modellerinden “Google Gemini” özelinde yaptığımız nitel çalışmamız ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda söz konusu yapay zekâ modeline Siyer alanında farklı özelliklerde çeşitli sorular sorulmuş; alınan cevaplar, “doğruluk”, “tarafsızlık”, “anlama/algılama ve bağlantı kurma”, “yararlılık” ve de “kapsam genişliği” yönlerinden incelemeye tabi tutulmuş ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Siyer, Yapay Zekâ Gemini.

A Study on the Answers Provided by Google Gemini, an Artificial Intelligence Model, to Questions Asked in the Field of Siyar

Extended Abstract

Knowledge has been one of the most important goals to be attained in almost every period from the past to the present, and has been one of the most important goals for which efforts have been made, and which has processes that involve material and moral difficulties. Although the reasons, purposes, forms, methods, etc. for acquiring knowledge have changed, the effort to attain it has always been constant; especially the intense encouragement of Islam to acquire knowledge, reading, learning, teaching, understanding, and thinking has made this issue more important and even obligatory for Muslims. Over time, the main activities such as accessing information, understanding it, analyzing it, making conclusions or evaluations, and making inferences have followed different paths and undergone various changes. Finally, with the introduction of artificial intelligence models, one of the newest and most popular applications of recent times, into people's lives, processes such as accessing information, analyzing it, evaluating it, etc., which are subject to many tedious tasks, have become ready in seconds with a click of a button. Thus, artificial intelligence models, which are popular all over the world and used in almost every field, have started to be used in the scientific field and have become an increasing trend and even an inevitable reference source on the basis of both accessing information and creating ideas, theories and articles by processing it. Therefore, since it is a new research field in siyar studies as well as in various disciplines, this study, which was carried out by turning to artificial intelligence models and one of them, “Gemini”, has a qualitative feature. Again, in order to get healthier and more accessible results, this study is a more specific and organized initial study by evaluating the answers to a few different types of Siyer questions in the context of certain criteria rather than all criteria. In this context, the dialogues we realized in the form of question and answer with Gemini, which we chose from artificial intelligence models, constitute the basis of our study. In the process of the study, various questions were asked to the artificial intelligence model with different characteristics in the field of Siyar, and the answers received were analyzed in terms of accuracy, impartiality, comprehension/perception and establishing context power, usefulness and breadth of scope. In this way, a concrete examination of whether or not the answers received to the questions asked can be an academic data or to what extent they can be, as well as their status in terms of contributing to the research in the field of Siyar will be revealed. In addition, we believe that the results of the criterion-based examinations on the answers received will also contribute to other research and researchers to be conducted with Gemini in the field of Siyar by providing clues or examples, showing its positive and negative aspects, or what to pay attention to when using it. Although it is possible to examine and evaluate the answers of artificial intelligence from various angles by using these and other criteria, it

should be kept in mind that since artificial intelligence technologies are constantly evolving, both the data/answers presented and therefore the criteria and their evaluation will be open to change. Because these and similar works may have a special place in the sense that they were created by the researcher through direct experience and observation. As mentioned in the examples below, although the ease and especially the speed of accessing information through artificial intelligence is an attractive factor, artificial intelligence models should not be seen as the only competent and sufficient authority, and the data it provides should not be accepted as the absolute truth. In this respect, the accuracy of the data should be confirmed by checking the data from the relevant primary sources or from the actual places that are referenced and cited. Indeed, as can be seen in the examples in our study, the answers received from AI did not fully meet the five criteria we set. With this result, it should be said that artificial intelligence models are subject to change and development and are not perfect and can only be a tool for acquiring and processing information when used consciously. Considering these and similar important points, it can be said that the studies on artificial intelligence have and will have an important place in terms of revealing the inevitable relationship between technology and science and the new point and the final stage of this relationship.

Keywords: History of Islam, Siyar, Artificial Intellect, Gemini.

Giriş

db | 413

Çeşitli platformlarda, farklı sahalarda ve dahi akademik çalışmaların araştırma, öğrenme, yazma gibi hemen her aşamasında kullanımı giderek yaygınlaşan yapay zekâ uygulamaları, tüm bu süreçlerde ulaşılması ve veri elde edilmesi en kolay başvuru noktalarındandır. Bu yönüyle diğer alanlarda olduğu gibi sosyal bilimlerde de kendisine yer açmakta olan yapay zekânın sunduğu veriler bakımından tahlil edilmesi, verilerin bazı kriterlere tabi tutularak sağlamanın yapılması önem taşımaktadır. Zira akademik duyarlılık, elde edilen verinin sıhhati ve dahi diğer gerekli özellikleri taşıyıp taşımadığı noktasında hassasiyet ve mecburiyeti zorunlu kılar. Aşağıda çeşitli başlıklar halinde şekillendirdiğimiz çalışmamız da aslında bu hassasiyet ve mecburiyet bağlamında sahaya bir katkı sunma, örnek teşkil etme ve sonraki benzer çalışmalara da yardımcı olabilme maksadını taşımaktadır.

Araştırmanın Problemi

Yapay zekânın kullanımı gün geçtikçe yayılmakta, kullanıcılar merak ettiklerini yapay zekâ modellerine sormak suretiyle öğrenmeye çalışmaktadır. Bu noktada yapay zekâ modellerinin doğru bilgiye erişme konusundaki yeterlilikleri önem arz etmektedir. İşte bu çalışma bu yeterliliği yapay zekâ modelleri içerisinde metin oluşturma, çeviri yapma, içerik yazma ve soruları yanıtlama gibi birçok

işlev için kullanılabilen Google Gemini üzerinden test etmek istemektedir. Burada Gemini'nin seçilmesi, kullanıcıların kendisine en çok başvurduğu yapay zekâ modellerinden biri olması sebebiyledir. O nedenle başka bir yapay zekâ modelinin seçilmesi de mümkündür. Ayrıca yapay zekâ teknolojilerinin değişime ve gelişime açık yapılarının olduğu, verdikleri cevapların çeşitli şartlara bağlı olarak değişebileceği unutulmamalıdır. Yapay zekâ sayesinde bilgiye ulaşmanın kolaylığı ve özellikle hızı cazibe unsuru olsa da yapay zekâ modelleri tek başına yetkili ve yeterli merci olarak görülmemeli; sunduğu veriler kesin doğru olarak kabullenilmemelidir. Bu doğrultuda verilerin doğruluğu muhakkak ilgili kaynaklardan veya referans gösterilen, atıf yapılan asıl yerlerden kontrol edilerek teyit edilmelidir. Aksi takdirde tamamen veya kısmen yanlış verilere dayanarak kurulan, geliştirilen ve tamamlanan bir çalışma ve üzerindeki emek israf edilmiş olur. Öte yandan Gemini, cevapların yanlış olabileme ihtimalinden dolayı kontrol edilmesi gerektiği uyarısını bizzat kendisi de yapmaktadır.

414| db

Velhasıl tüm bunlar dahilinde meydana gelen çalışmamızın ana meselesi, Google Gemini'den elde edilen verilerin, doğruluk, tarafsızlık, anlama/algılama, yararlılık ve kapsam genişliği yönlerinden inceleyerek -Gemini özelinde- yapay zekânın Siyer sahasına katkı sunup sunamayacağı; güçlü veya zayıf tarafları, kullanıcıların neleri gözden kaçırmaması gerektiği vb. gibi temel noktaları tecrübe ederek ortaya koyabilmektir.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada Gemini'nin 1.5 Flash versiyonu kullanılmış, belirlenen sorular aynı tarihte sorulmuş ve alınan cevaplar analiz edilmiştir. Böylece çalışma "Gemini'ye sorulan siyer soruları ve özellikleri" ile "Alınan cevaplar ve belli kriterler bağlamında değerlendirilmeleri" şeklinde iki ana bölümde şekillendirilmiştir. Bu ana başlıklardan birincisinde Gemini'ye yönelttiğimiz soruların özelliklerine dair bazı bilgilendirmeler yapılırken; çalışmamızın asıl merkezini, ağırlığını oluşturan ikinci ana başlıkta ise sorularımıza aldığımız cevapların tahlili/değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu bağlamda cevaplar, "doğruluk", "tarafsızlık", "anlama/algılama ve bağlantı kurma", "yararlılık" ve "kapsam genişliği" olarak seçtiğimiz beş ana kriter bağlamında incelenecek; gözlemlerimiz, tespit ve kanaatlerimiz ilgili alt başlıkların içerisinde aktarılmaya çalışılacaktır. Sonun-

da araştırmanın sonucunda elde edilen verilere dair değerlendirme yapılacaktır.

Gemini'ye yöneltilen Siyer soruları bu çalışmada kullanılmak üzere oluşturulmuş olup hepsi aynı tarihte, adı geçen yapay zekâ uygulamasına sorulmuştur. Zira Gemini'nin aynı soruya farklı günde sorulduğunda aynı cevabı vermediğini, küçük ya da büyük farklarla cevabını yenilediğini de ifade etmek gerekir. Yine aynı sorular ayrı ayrı değil de tek seferde alt alta sorulduğunda ise değişen tek şey, daha önce ayrı ayrı sorulduğunda verdiği cevapları birer paragraf halinde özetleyerek, çok kısa şekilde sunduğudur.

Sorular sorulurken, metinde de işaret edileceği üzere, Gemini'nin algılama, bağlam kurma, çağrışım gücü gibi yönlerini görmek, nasıl sonuçlar alınacağını gözlemlemek gibi gayelerle zaman zaman harf eksiltmek ya da imlâ veya transkripsiyon işaretleri kullanmamayı tercih ettik. Böylece bu gibi değişkenler söz konusu olduğunda Gemini'nin verdiği cevapları değerlendirmek istedik.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

db | 415

Araştırma Siyer alanında gerçekleştirilmekle birlikte Gemini'ye alanın tüm konu ve meseleleri sorulmamıştır. Çünkü bunların tek bir çalışmada ele alınıp analiz edilmesi mümkün değildir. O nedenle ölçücü olduğu öngörülen sorular belirlenmiştir. Dolayısıyla bunun haricinde de birtakım soruların belirlenmesi mümkündür. Yine diğer yapay zekâ modellerine de aynı soruların sorularak alınan cevapların Gemini'ninkilerle mukayese edilmesi, böylece artı veya eksi yönlerinin tespiti önemli olmakla birlikte çalışmanın sınırlarını aşma endişesiyle bu terkedilmiş, tek bir yapay zekâ modeli bağlamında araştırmanın yapılması tercih edilmiştir. Bir başka husus da cevapların ele alınması sürecinde tercih edilen kriterlerle ilgilidir. Şöyle ki, cevaplara bakıldığında, -sadece çalışmamıza konu olan beş kriter değil- tutarlılık, sistematiklik, şeffaflık vb. gibi başka kriterler açısından da değerlendirilmeye ne denli açık olduğu görülür. Ancak bunlar, hedefleri ve sınırları belirlenmiş olan çalışmamızın dışında kaldığından ayrı bir araştırma-inceleme konusu olarak ele alınmaya muhtaçtır.

Araştırmanın Önemi

Bu ve benzeri araştırmalar, yapay zekânın çeşitli ilim dallarında olduğu gibi Siyer alanında da ne denli bir veri elde etme/toplama üssü olarak görülebileceğinin; bu noktada bir başvuru merkezi olup

olamayacağını anlaşılmaması açısından önemli ve örnek sadedinde çalışmalardır. Bir başka ifadeyle söz konusu çalışmayla elde edilen sonuçlar, Siyer sahasında yapılacak diğer araştırmalar için ipuçları sunmak ve olumlu-olumsuz yönleri veya nelere dikkat edilmesi gerektiği gibi hususlara işaret etmek suretiyle katkı sağlayacaktır.

1. Gemini'ye Sorulan Siyer Soruları ve Özellikleri

Gemini'ye yöneltilen Siyer soruları elde edilecek verileri ve sonuçlarını daha kapsamlı, verimli, tatmin edici şekilde değerlendirebilmek için farklı özellikler eşliğinde sorulmuştur. Bir başka ifadeyle sorulan soruların hem biçim hem içerik bakımından çeşitliliği, Gemini'nin veri başarısını -kriterler eşliğinde- görme hedefiyle bağlantılıdır. Bu doğrultuda tek soru, bileşik soru, bağlantılı soru, tekrarlanan soru, doğrudan veya dolaylı soru, biçimsel anlamda eksikliklere sahip soru, kanaat sorusu gibi farklı soru tarzları kullanılarak cevap almaya/veri toplanmaya çalışılmıştır.

Öncelikle ifade etmek gerekir ki, Gemini uygulanasına sorulan sorular hem ayrı ayrı/tek tek hem de aynı anda/topluca sorulmuş ve alınan cevaplar bu bağlamda da değerlendirilmiştir. Bahsedilen sorular şunlardır:

- Müslümanların Mekke'de karşılaştıkları zorluklar nelerdir?
- İlk Müslümanlara uygulanan boykotun tarihleri?
- Mesâlibü'l-Arap nedir?
- Hz. Muhammed'in evlilik sebepleri nelerdir? Örnekler eşliğinde sıralayınız
- Senin bu konudaki kanaatin nedir?

Görüldüğü üzere Gemini'ye yöneltilen sorular birbirinden farklı özelliklere sahiptir. Zira soru sorma şekillerinin, soru çeşitliliğinin alınacak cevapları etkileyip etkilemeyeceği veya nasıl ve ne kadar etkileyeceği hususu çalışmamızdaki öncelikli gayelerdendir. Buna göre a şıkkı tek cümleli soru şeklinde olmakla birlikte derin ve kapsamlı bir araştırmayı gerektirir niteliktedir. Akabinde b şıkkındaki soru ise hem tek cümleli hem de daha spesifik hedeflidir çünkü tarih istemektedir. Bu soruda gözlenmek istenen önemli noktalardan biri ise sadece tarih vermekle yetinip yetinmeyeceği yani boykota dair tatmin edici bir izahata girişip girişmeyeceğidir. C şıkkındaki soru bir ifadenin tanımlanmasını istemesi yönüyle daha da

spesifik ve tek cümleli yapıdayken d şikkındaki soru ise bileşik bir yapıdadır. İki ayrı cümleden oluşan bu soruda hem sebepler hem de onlara uygun örnekler istenmektedir. Bununla adı geçen yapay zekâ uygulamasının aynı sorudaki iki cümle arasında nasıl bir bağlantı kurarak ne kadar veri sunacağını görmek istenmektedir. E şikkındaki soru ise bir önceki soruyla bağlantılı ve devam mahiyetinde olup bilgiden çok kanaat öğrenme odaklıdır. Dolayısıyla bir yapay zekâ modeli olması hasebiyle Gemini'nin görüş/kanaat bildirme talebimize karşı takınacağı tavır, vereceği cevap gözlemlenmiştir. Soruların bu ve benzeri yönleri içeriğe ve akışa uygun şekilde aşağıda cevaplarla harmanlanmış hâlde de karşımıza çıkabilecektir.

2. Alınan Cevaplar ve Belli Kriterler Bağlamında Değerlendirilmeleri

Yukarıda ana hatlarıyla bahsettiğimiz soruların yapı veya anlam karakterlerindeki çeşitlilik, hedefler bağlamında şekillenmiştir. Bu doğrultuda elde edilen verilerin ve ilgili hususların daha iyi anlaşılabilmesinin önemine binaen Gemini'ye sorulan sorular ve alınan cevaplar aynen aktarılmak suretiyle gösterilecektir. Yanı sıra zaman zaman devreye giren soru içi sorular ise -özellikle uzunluklarının etkisiyle- daha ziyade ana hatlarıyla takdim edilecektir. Soru-cevap şeklinde gerçekleşen bu diyalogları, daha önce belirttiğimiz beş kriter doğrultusunda analiz ederken daha açık, anlaşılır, düzenli ve sistemli olma gayesiyle standart bazı ifade biçimleri kullanılacak; sorulan sorular “soru a”, “soru b” tarzında, alınan cevaplar ise “cevap” şeklinde sabitlenerek anlatılacaktır.

db | 417

Soru a: İlk Müslümanların Mekke'de karşılaştıkları zorluklar nelerdir?

Cevap:

“İlk Müslümanların Mekke'de karşılaştıkları zorluklar, İslam tarihinin en çetin dönemlerinden birini yansıtır. Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (sav)'in İslam'ı tebliğ etmeye başlamasıyla birlikte, Mekke'deki müşrikler tarafından büyük bir baskı ve zulüm altında kalmışlardır. Bu zorluklar hem bireysel hem de toplumsal düzeyde yaşanmıştır.

İlk Müslümanların Karşılaştığı Zorluklar:

- Sosyal Boykot: Müslümanlar, toplumdan dışlanmış ve boykot edilmişlerdir. Ticaret yapmaları engellenmiş, sosyal ilişkileri kopartılmıştır.
- Fiziki İşkenceler: Müslümanlar, dövülmüş, işkence görmüş ve hatta öldürülmüştür. Özellikle zayıf ve kimsesiz olanlar daha fazla zulme uğramıştır.
- Ekonomik Sıkıntılar: Boykot nedeniyle ekonomik olarak zor durumda kalan Müslümanlar, açlık ve yoksullukla mücadele etmek zorunda kalmışlardır.
- Psikolojik Baskı: Sürekli tehdit altında yaşamak, Müslümanların psikolojik olarak büyük sıkıntılar çekmesine neden olmuştur.
- Aile İçi Ayrılıklar: Bazı ailelerde Müslüman olanlarla olmayanlar arasında anlaşmazlıklar çıkmış, aile bağları zayıflamıştır.
- Toplumsal İtibarın Kaybı: Müslümanlar, toplumda aşağılanmış ve hor görülmüştür.
- İnançlarının Alaya Alınması: İnançları alaya alınmış, peygamberimiz ve İslam dinine hakaretler edilmiştir.

418| db

Bu Zorluklara Rağmen Sabır ve Direniş:

Tüm bu zorluklara rağmen ilk Müslümanlar, inançlarından vazgeçmemiş ve sabırla mücadeleye devam etmişlerdir. Hz. Muhammed (sav)'in liderliğinde birlik olmuş ve birbirlerine destek olmuşlardır. Habeşistan'a hicret ederek bir süreliğine de olsa bu zulümden kurtulmaya çalışmışlardır.

Mekke Döneminin Önemi:

Mekke dönemi, İslam tarihinin en zorlu dönemlerinden biri olmasına rağmen, aynı zamanda İslam'ın temellerinin atıldığı ve Müslümanların karakterlerinin şekillendiği önemli bir dönemdir. Bu dönemde yaşananlar, Müslümanların sabır, dayanışma, fedakârlık gibi değerlerini ortaya koymuş ve İslam'ın güçlenerek yayılmasına zemin hazırlamıştır.

Sonuç olarak, ilk Müslümanların Mekke'de yaşadığı zorluklar, İslam'ın ilk yıllarındaki mücadeleyi ve Müslümanların inançları uğruna gösterdikleri fedakarlığı gözler önüne sermektedir. Bu dönem, İslam tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır ve Müslümanlar için ilham kaynağı olmaya devam etmektedir.

Daha detaylı bilgi almak için şu kaynaklara başvurabilirsiniz:

- Kur'an-ı Kerim: Özellikle Mekke döneminde inen surelerde, Müslümanların yaşadığı zorluklara dair ayetler bulunmaktadır.
- Hadis Kitapları: Buhari, Müslim gibi hadis kitaplarında, Peygamber Efendimizin (s.a.v.) sözleri ve sahabelerin anlatımları yer almaktadır.
- Siyer Kitapları: İbn İshak, İbn Hişam gibi tarihçilerin yazdığı siyer kitapları, Peygamber Efendimizin hayatını ve İslam'ın ilk dönemlerini detaylı bir şekilde anlatır.”

Cevabın Değerlendirilmesi:

Doğruluk: Cevap, temel bazı Siyer¹, Megâzî² ve diğer pek çok İslam Tarihi kaynaklarında³ geçen bilgilerle karşılaştırıldığında bu kaynaklarla uyumlu veriler sunduğu görülmüştür. Bununla birlikte bu süreçte -parantez içi veya dipnot- herhangi bir şekilde hangi kaynaklardan alıntılar yaptığını belirtmediği gözlemlenmiştir. Nitekim tam bir isim, bölüm veya sayfa numarası gibi spesifik sorularımıza bunların karşılığı net cevaplar vermek yerine genel yönlendirmeler yaptığı, bunlar için kişinin araştırma yapması gerektiği gibi cevaplar vermiştir. Neticede kaynaklarını isim isim açıklamasa da cevap/sunduğu bilgiler, eldeki rivayetlerle uygunluk arz ettiğinden “doğruluk” kriterini gerçekleştirmiştir denebilir.

Tarafsızlık: Cevap, içerdiği bilgiler bakımından tarafsız/nesnel görünmekle birlikte, detaylara indikçe veya bağlam genişledikçe daha öznel ifadeler göze çarpar. “Hz. Muhammed” yerine “Peygamber Efendimiz” ve “(sav)” ifadelerini tercih etmesi, keza “ilk Müslümanların Mekke'de yaşadığı zorluklar, İslam'ın ilk yıllarındaki mücadeleyi ve Müslümanların inançları uğruna gösterdikleri fedakarlığı gözler önüne sermektedir. Bu dönem, İslam tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır ve Müslümanlar için ilham kaynağı olmaya

¹ Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm el-Himyerî İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ v.dğr. (Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1955), 1/350 vd.

² Ebû Abdillâh Muhammed İbn İshâk el-Kureşî el-Medenî, *Sîretü İbn İshâk*, thk. Muhammed Hamidullah (Fas: Matbaatu Muhammed el-Hâmis, 1396), 263 vd.

³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1421), 1/169 vd.; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târihü'l-ümem ve'l-mülük*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1968), 2/ 323 vd.; Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-târih*, thk. Ebu'l-Fidâ İbrahim (Kahire: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1987), 1/584 vd.

devam etmektedir.” gibi ifadeler bu kanaati desteklemektedir. Ancak öte yandan bu durum -ifadelerin değer atfetme veya yorumsal bir boyut içermesi- verilen cevabın akademik anlamda güvenilirlik ve tarafsızlık kriterine uymadığı sonucunu zorunlu kılmaz. Zira bu gibi ifadelerin kullanılması, dünyada önemli bir nüfusa sahip olan Müslüman kitleye karşı bir hassasiyet veya jest göstergesi sayılabilir.

Anlama/algılama ve bağlantı kurma: Cevap, yöneltilen sorunun net ve açıkça anlaşıldığını gösteren bir profile sahiptir. Keza maddeler halinde sunduğu önemli başlıklar da bunu teyit etmektedir. İlaveten daha detaylı bilgi için yönlendirme yaparak adres göstermesi, açıkça sorunun içinde sorulmadığı halde referanslar vermesi, sürece zemin teşkil eden Mekke dönemini, sabır ve direnişi ayrıca ön plana çıkarması gibi hususlar, anlama/algılama ve bağlantı kurma gücüne işaret sayılabilir. Bunlar aynı zamanda sorulması muhtemel olan devam niteliğindeki soruları da öngörerek, algılayarak ona göre bir cevap oluşturulduğunun da göstergesidir.

420| db

Yararlılık: Cevap, sunduğu veriler bakımından soruyu soran araştırmacının hedeflerine hem doğrudan hem de dolaylı fayda sağlar mahiyettedir. Zira cevap hem soruyu ana hatlarıyla açıklayıcı hem de detaylara yönlendiricidir. Ayrıca cevabın içerisinde araştırmacı için daha geniş bilgiye ulaşmak istediği takdirde ne tür kaynaklara başvuracağını söylenmesi de ayrıca faydalıdır. Son olarak ifade etmek mümkündür ki, hemen her cevabın sonunda “Umarım bu bilgiler sizin için faydalı olmuştur” ifadesinin kullanılması, Gemini'nin cevap verirken dikkat ettiği önceliklerin arasında “faydalı olmak” gayesinin olduğuna da işarettir.

Kapsam genişliği: Cevap, kendisine yöneltilen soruya geniş kapsamlı bir şekilde, sorunun çağrıştırdığı veya gerektirdiği açılımları karşılar nitelikte, tatmin edici bir çerçevede görünmektedir. Nitekim cevapta, açıkça sorulmamasına rağmen referans kaynaklara ismen atıflarda bulunulmakta, sorunun zaman ve mekân öznelere ayrıca değinilmekte, sadece ana değil tali konular da kapsam dahiline alınabilmektedir. Örneğin, soruda “Müslümanların Mekke'de karşılaştıkları zorluklar” sorulduğu halde, cevapta bu zorlukları anlatmakla yetinilmemiş; aynı zamanda söz konusu zorluklar karşısında takınılan tavırdan, onlarla baş etme yöntemlerinden de bahsedilerek, ilgili görülen uzantılar göz ardı edilmemiştir.

Soru b: İlk Müslümanlara uygulanan boykotun tarihleri nelerdir?

Cevap:

“İlk Müslümanlara Uygulanan Boykotun Tarihleri

Mekke'de yaşayan ilk Müslümanlar, İslam'ı yaymaya başladıklarında büyük bir baskı altına alınmışlardır. Bu baskıların en önemlilerinden biri de Mekkeli müşriklerin Hz. Muhammed (sav) ve ilk Müslümanlara uyguladığı boykot olmuştur.

Boykotun Başlangıcı ve Bitişi

- Başlangıç: Boykot, Hz. Peygamber'in peygamberlik görevi aldığı yaklaşık 7 yıl sonra, yani hicretin 7. yılında başlamıştır. Bu dönem, İslam tarihinin en zorlu dönemlerinden biri olarak kabul edilir.
- Bitiş: Boykot, yaklaşık 3 yıl sürmüş ve hicretin 10. yılında sona ermiştir. Bu süre zarfında Müslümanlar, ekonomik ve sosyal olarak büyük sıkıntılar yaşamışlardır.

Boykotun Nedenleri

- İslam'ın yükselişi: İslam dininin Mekke'de hızla yayılması, müşriklerin çıkarlarını tehdit etmeye başlamıştır.
- Ticaret yollarının kontrolü: Mekke, o dönemde önemli bir ticaret merkeziydi. Müşrikler, İslam'ın yayılmasıyla birlikte ticaret yollarının kontrolünü kaybedeceklerinden endişe ediyorlardı.
- Kabilevi rekabet: Mekke'de yaşayan kabileler arasında sürekli bir rekabet vardı. Müslümanların çoğunlukla Hz. Muhammed (sav)'ın kabilesi olan Haşim oğullarından olması diğer kabileleri rahatsız etmiştir.

Boykotun Sonuçları

- Müslümanların zorlanması: Boykot sırasında Müslümanlar, ekonomik sıkıntılar, sosyal izolasyon ve psikolojik baskı altında kalmışlardır.
- İslam'ın güçlenmesi: Bu zorlu süreç, Müslümanların imanlarını daha da güçlendirmesine ve İslam'a daha sıkı bağlanmasına neden olmuştur.
- Habeşistan'a hicret: Boykotun artmasıyla birlikte bazı Müslümanlar, dinlerini özgürce yaşamak için Habeşistan'a hicret etmek zorunda kalmışlardır.

Boykotun Tarihi Önemi

Mekkeli müşriklerin Müslümanlara uyguladığı boykot, İslam tarihinin en önemli olaylarından biridir. Bu olay, Müslümanların karşılaştığı zorlukları ve sabırlarını göstermesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca, İslam'ın yayılma sürecinde önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Ek Bilgiler

- Boykot sırasında Müslümanlar, Şii'b-i Ebi Talib adı verilen bir vadiye toplanmış ve birbirlerine destek olmuşlardır.
- Boykotun sona ermesinde, Müslümanların dayanışması ve müşrikler arasındaki anlaşmazlıkların etkili olduğu düşünülmektedir.
- Boykot, İslam tarihinde "Hüzün Yılı" olarak da anılır.

Umarım bu bilgiler sizin için faydalı olmuştur. Başka sorularınız olursa çekinmeden sorabilirsiniz.”

422 | db

Cevabın Değerlendirilmesi:

Doğruluk: Cevap, boykotun tarihine yönelik bir sorunun karşılığı olup, cevapta geçen tarihler temel İslam Tarihi kaynaklarındaki⁴ rivayetlerle karşılaştırıldığında onlarla uyumlu olmadığı görülür. Aslında cevabın içerisindeki “Boykot, Hz. Peygamber'in peygamberlik görevi aldığı yaklaşık 7 yıl sonra, yani hicretin 7. yılında başlamıştır” cümlesi dahi başlı başına kendi içindeki tutarsızlığın emaresidir. Çünkü aynı cümle doğru başlamış, yanlış bitmiştir. Şöyle ki, boykotun peygamber olduktan 7 yıl kadar sonra başladığı isabetli olsa da bunu açıklarken “yani hicretin 7. yılında” demesi yanlış bir izah olmuştur. Bunun dışında boykotla ilgili verdiği bilgilerde de bazı yanlış veya eksik tespitler karşımıza çıkmıştır. Örneğin, uygulanan boykotun sebepleri sıralanırken Müslümanların çoğunlukla Hz. Muhammed (sav)'in kabilesi olan Haşim oğullarından olduğunu söylemesi böyledir. Oysaki -aile fertleri dışında- ilk Müslümanların kabilelerine bakıldığında çoğunluğun Haşimoğullarından olduğu

⁴ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 135 vd.; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/375-380; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1/177-178; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1412), 2/367 vd.

tespiti yapılamaz.⁵ Ayrıca cevapta geçen “boykot, İslam tarihinde “Hüzün Yılı” olarak da anılır” cümlesi doğru olmayıp⁶ birbiriyle alakalı veya iç içe geçmiş konuların karıştırılma ihtimalinin nasıl gerçekleştiğini göstermektedir.

Bir başka husus ise şudur ki, soruya cevap olarak boykotun hicretin 7-10 yılları arasında gerçekleştiği ifade edilince soru tekrar sorulmuş ve miladi tarih istenmiştir. Ancak bu defa alınan cevapta şu ifadelere rastlanmıştır:

“Başlangıç: Boykotun başlangıcı için kesin bir tarih vermek zor olsa da genellikle hicretin 7. yılı olarak kabul edilir. Bu, miladî takvime göre yaklaşık 619-620 yılları arasına denk gelir.

Bitiş: Boykot, yaklaşık 3 yıl sürmüş ve hicretin 10. yılında sona ermiştir. Bu da miladî takvime göre yaklaşık 622-623 yılları arasına denk gelir.” Bu ise doğru bir tarihlendirme olmadığı gibi, boykot hicretten sonra değil önce gerçekleşen bir süreçtir.⁷

Tarafsızlık: Cevabın içerdiği bilgiler bakımından tarafsız/nesnel bir görünümde olduğunu söylemek mümkündür. Sorunun tarih isteyen bir ana yapısının olması bu durumu desteklemiş olabilir. Bir başka ifadeyle sorunun spesifik bir şekilde “tarih” mefhumuna odaklanmasının, nesnelliği pekiştirirken özneliğin önüne geçmiş olabileceği de söylenebilir. Yanı sıra ifade etmek gerekir ki, cevapta boykot sürecinden bahsederken, Müslümanların yaşadıkları zorlukların büyüklüğü, ağırlığı, iman, sabır, tevekkül gibi ifadelerin kullanılmış olması, tarafgirlikten çok kaynaklarda geçen rivayetlerdeki malumatla uyuşur özelliğindedir.

Anlama/algılama ve bağlantı kurma: Cevaptan anlaşıldığına göre Gemini, soruda ilk Müslümanlara uygulanan üç yıllık bir sürecin kastedildiğini ve kendisinden tarihler istendiğini algılamış görünmektedir. Ancak öte yandan cevabında eksik, yanlış veya yanlış harmanlanmış bilgiler ve ifadeler de kullandığı -yukarıda da belirttiğimiz gibi- aşikârdır. Ayrıca ilk cevabında sadece hicri tarih ver-

⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/250 vd.; ayrıca ilk müslümanların sosyo-ekonomik durumlarını ve kabilelerini gösterir tablo için bkz. Abdurrahman Kurt, “Demografik Değişkenler Açısından İlk Müslümanlar”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2009), 27-41.

⁶ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 220-229; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Cize: Hicr li't-Tibaa ve'n-Neşr, 1997), 4/304 vd.

⁷ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 135 vd.; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/375-380; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1/177-178.

mesi nedeniyle Gemini'ye ikinci bir soru olarak "miladi tarihler" sorulduğunda bir algılama ve devam sorunu veya bağlam karışıklığı yaşadığı görülmüştür. Zira cevabında miladi takvimin başlangıcı, Hz. İsa'nın doğumu gibi konuları anlatarak bağlamı kaçırmış ve önceki sorudan/konudan kopmuştur. Sonrasında kendisine "boykotun miladi tarihlerinin kastedildiği" hatırlatılınca ana konuyu tekrar yakalamış fakat bu kez boykotu hicretten sonra yaşanan bir süreç olarak tekrar ifade etmiştir: "Boykot, yaklaşık 3 yıl sürmüş ve hicretin 10. yılında sona ermiştir." Aynı soru başka bir gün tekrar sorulduğunda ise: "Çoğu tarihçi, boykotun İslam'ın gelişinin 7. ve 10. yılları arasında gerçekleştiği konusunda hemfikirdir. Bu, yaklaşık olarak Miladî takvime göre 617-620 yılları arasına denk gelir. Ancak, bu tarihler kesin bir başlangıç ve bitiş noktası olarak değil, daha çok bir zaman aralığı olarak kabul edilmelidir." cevabıyla soruyu daha doğru açıklamış olsa da⁸, tüm bu cevap farklılıkları Gemini'nin kavram ve bağlam karmaşası yaşayabildiğini göstermekle birlikte onun diğer birçok yönüne olduğu gibi tutarlılık yönüne de olumsuz atıf yapar niteliktedir.

424 | db

Yararlılık: Cevap, sunduğu veriler bakımından yararlı olup olmaması noktasında birkaç yönden değerlendirilebilir. Buna göre soruya alınan ilk cevap bazı yanlış bilgilendirme ve yönlendirmelerde bulunması nedeniyle yarardan ziyade zararlıdır denebilir. Nihai aşamada alınan son cevap ise tarihleri doğru bağlamına oturtması, gerekli yönlendirmeleri isabetli şekilde yapmasıyla faydalı olabilmişse de şayet soru tekrar sorulmasaydı veya soran tarafından cevabı bilinmeseydi bu yanlış verilerin yapılan çalışmalarda ne tür zararlara yol açabileceği bakımından tedirgin edicidir. Yine boykot ve hüznün yılını aynılaştırması, onları tek bir hadiseymiş gibi sunması da ayrı bir zarar boyutunu beraberinde getirmektedir. Hasılı bu durum Gemini'ye sorulan soruların en azından ilk cevaplarının doğru olmayabileceği şeklinde bir kanaate sürüklemektedir. Bu doğrultuda oluşan şüphe veya izlenimler, Gemini hakkında, diğer kriterler gibi "yararlılık" kriterini de olumsuz etkilemektedir. Son olarak, cevabın bitiminde yine "Umarım bu bilgiler sizin için faydalı olmuştur" ifadesini kullanmayı ihmal etmemiştir.

Kapsam genişliği: Boykotun tarihlerinin sorulduğu soruya verilen cevap adeta hiçbir bağlamı veya uzantıyı kapsam dışında bırakmama misyonunun tezahürü gibidir. Bir başka ifadeyle boykotu

⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1/177-178; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1/602-604.

kısaca açıklayıp sayısal bir tarih bilgisi sunmakla yetinmeyen uygulama, sebepleri, sonuçları, önemi ve ek bilgiler şeklinde birçok başlık açmak suretiyle konuyu alabildiğince genişletmiştir. Belki de bu genişlemenin etkisiyledir ki zaman zaman kafa karışıklığıyla birlikte yanlış tespitler de ortaya koymuştur; “boykot, İslam tarihinde "Hüzün Yılı" olarak da anılır” örneğinde olduğu gibi.

Soru c: Mealibül arap nedir? (Mesâlibü'l-Arap şeklindeki orijinal ifadesi yerine harf ekşiğiyle birlikte imla kuralları, transkripsiyon işaretleri vs. kullanılmaksızın sorulan soru)

Cevap:

“Meâlibü'l-Arap Nedir?

Meâlibü'l-Arap, Arapça kökenli bir terim olup, İslam tarihinde önemli bir sosyal ve siyasi grubu ifade eder. Tam olarak çevirirsek, "Arapların mevaleri" veya "Arap'a bağlananlar" anlamına gelir.

Kimler Mevali Sayılırdı?

İslam'ın ilk dönemlerinde ve özellikle Emeviler döneminde, Arap olmayan fakat İslam'ı kabul eden kişilere "mevali" denirdi. Bu kişiler genellikle:

- Köle olarak getirilenler: Savaşlarda esir alınan veya satın alınan kişiler.
- Savaş esirleri: Savaşlarda düşman tarafında savaşan ve daha sonra İslam'ı kabul eden kişiler.
- Gönüllü olarak İslam'ı kabul edenler: Arap olmayan bölgelerden gelip İslam'ı kabul eden kişiler.

Mevalilerin Durumu:

- Sosyal konum: Mevaliler, Arap kabilelerine mensup olan Müslümanlara göre daha düşük bir sosyal konuma sahiptiler.
- Siyasi haklar: Siyasi hayatta söz hakkı genellikle onlara tanınmazdı.
- Ekonomik durum: Genellikle tarım veya zanaat işleriyle uğraşır, vergi yükümlülüğü altında bulunurlardı.

Mevalilerin Önemi:

- İslam'ın yayılmasında rolü: İslam'ın farklı kültürlerle yayılmasında önemli bir rol oynadılar.

- İslam toplumunun zenginleşmesinde katkısı: Farklı kültürlerden gelen mevaliler, İslam toplumuna yeni fikirler ve beceriler getirdiler.

- Siyasi tartışmalara konu olması: Özellikle Emeviler döneminde mevalilerin hakları ve konumları, büyük siyasi tartışmalara yol açtı. Abbasilerin yükselişi, büyük ölçüde mevalilerin Emeviler'e karşı duydukları hoşnutsuzluğa dayanıyordu.

Özetle, mevaliler, İslam tarihinde önemli bir sosyal ve siyasi gruptu. Arap olmayan Müslümanları ifade eden bu terim, İslam toplumunun karmaşık yapısı ve tarihi süreçteki değişimleri anlamak için önemli bir kavramdır.

Daha fazla bilgi için şu konuları araştırabilirsiniz:

- Emeviler döneminde mevali politikaları
- Abbasilerin yükselişi ve mevalilerin rolü
- İslam toplumunda eşitlik kavramı ve mevaliler

Başka sorularınız olursa lütfen çekinmeyin.

Ek Bilgiler:

- Mevali kelimesinin kökü: Mevali kelimesi, "bağlanmak, yakınlaşmak" anlamlarına gelen "vele" fiilinden türemiştir.

- Mevalilerin hakları: İslam'ın temel ilkelerine göre tüm Müslümanlar eşittir. Ancak uygulamada, mevalilerin hakları her zaman tam olarak korunamamıştır. Özellikle Emeviler döneminde mevalilere karşı ayrımcılık yapılması, İslam tarihine damgasını vurmuştur.

- Mevalilerin kültürel etkileri: Mevaliler, İslam kültürüne farklı coğrafyalardan gelen gelenek ve görenekleri taşıdılar. Bu sayede İslam kültürü zenginleşmiş ve farklı renkler kazanmıştır.

Umarım bu açıklama, Meâlibü'l-Arap kavramını daha iyi anlamınıza yardımcı olmuştur.”

Cevabın Değerlendirilmesi:

Doğruluk: Cevap, doğru olmak bir yana, beklenen ve bulunması istenen cevapla alakalı bile değildir. Elbette sorunun bir harf eksikle sorulması ve kelimelerin kökenini gösteren bazı kolaylaştırıcı işaretlerin kullanılmamış olması bunun müsebbibi veya müsebbiplerinden biri olmuş olabilir. Ancak bununla birlikte “mealibül arap”

ifadesini bu şekilde mevali zemininde izah etmeye çalışması yine de dikkat çekici bir yanıştır. Üstelik bunun nedeninin iki ifadenin benzerliği olduğu düşünülse dahi “mealib” kelimesi “mevali”den çok “mesalib” ifadesine benzemektedir.

Soru tekrar ama bu kez “mesâlibü'l-arab nedir?” şeklinde eksiksiz bir yapıda sorulunca da yine (mevali bağlamında) aşağı yukarı aynı yanıtlar alınmıştır. Sonra soru kısaltılarak “mesâlib kelimesinin anlamı” sorulmuş; cevabı bulması noktasında bir nevi yönlendirme yapılmıştır. Bu kez alınan cevabın ana çerçevesi ise özetle şöyle olmuştur:

“Muhtemel Anlamlar:

1. Mesâlibü'l-Arap'ın Kısaltılmış Hali: Eğer "mesâlib" kelimesini tam olarak "meâlibü'l-Arap" şeklinde kullanıyorsanız, bu durumda yukarıda detaylı olarak açıkladığım gibi, "Arapların mevalleri" anlamına gelir. Yani İslam'ı kabul etmiş, Arap olmayan kişiler için kullanılan bir terimdir.

2. Diğer Anlamlar:

o Hadis Terminolojisinde: Hadis kitaplarında, "mesâlib" kelimesi bazen "kötü olaylar, felaketler" anlamında kullanılabilir. Ancak bu kullanım oldukça nadirdir ve genellikle belirli bir bağlamda yer alır.

o Genel Anlamda: Bazı durumlarda, "mesâlib" kelimesi genel olarak "zorluklar, sıkıntılar, kötü durumlar" anlamında kullanılabilir. Ancak bu kullanım da oldukça yaygın değildir.”

Gemini akabinde bunlardan hangisini kastettiğimize dair bir karşı soru yönelmiş ve sorusunu önce kendisi cevaplamıştır: "Mesâlib" kelimesi, tek başına kullanıldığında belirsiz bir anlam taşır. Ancak "meâlibü'l-Arap" olarak kullanıldığında, İslam tarihinde önemli bir sosyal ve siyasi grubu ifade eder.”

Nihayetinde birkaç merhalenin sonunda soruyu cevabı da içerir mahiyette “mesâlibü'l-arab Arapların kötü yönlerini anlatıyor olabilir mi” şeklinde sorulduktan sonra Gemini'den genel itibarıyla doğru bir yanıt alınabilmiştir:

“Evet, "mesâlibü'l-Arap" terimi, teorik olarak Arapların olumsuz yönlerini veya kötü özelliklerini ifade etmek için kullanılabilir. An-

cak bu terimin tarih boyunca bu anlamda yaygın bir şekilde kullanıldığına dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

Mesâlibü'l-Arap" yerine daha sık kullanılan terimler:

- Arap kabileleri arasındaki rekabet ve çatışmalar: Özellikle İslam öncesi dönemde Arap kabileleri arasında yaşanan rekabet ve çatışmalara tarihsel metinlerde sıkça rastlanır.
- Belirli bir dönem veya olayla ilgili eleştiriler: Tarihin belirli dönemlerinde veya olaylarında Arapların bazı olumsuz davranışları eleştirilmiştir. Ancak bu eleştiriler, tüm Arapları kapsayan genel bir yargılama değildir.

Özetle, "mesâlibü'l-Arap" terimi, teorik olarak mümkün olsa da tarih boyunca bu anlamda yaygın bir şekilde kullanılmamıştır. Herhangi bir etnik veya dini grubu genellemek yerine, tarihsel olayları ve kişileri objektif bir bakış açısıyla değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Peki, bu konuda daha fazla ne öğrenmek istersiniz? Belki de Arap tarihine dair bazı olumsuz olaylar veya Arap kültüründeki eleştirilen yönler hakkında daha fazla bilgi alabilirsiniz.”

Tarafsızlık: Bu kısımda özellikle doğru zeminin yakalandığı son cevap üzerinden bir değerlendirmeye gidileceğini belirtmek gerekir. Buna göre, cevabın içerdiği verilerin nesnellik değeri taşımakla birlikte zaman zaman verilerin sunumunda bakış açısı veya kanaati çağrıştıran, daha öznel sayılabilecek ifadeler olduğu söylenebilir: “Herhangi bir etnik veya dini grubu genellemek yerine, tarihsel olayları ve kişileri objektif bir bakış açısıyla değerlendirmek daha doğru olacaktır.” veya “Tarihin belirli dönemlerinde veya olaylarında Arapların bazı olumsuz davranışları eleştirilmiştir. Ancak bu eleştiriler, tüm Arapları kapsayan genel bir yargılama değildir.” gibi cümleler böyledir. Ancak yanı sıra söz konusu cümlelerin gerçeği çarpıtmak, üstünü örtmek gibi maksatlardan ziyade etnik bir topluluğa karşı hassasiyet gösterme, bu bağlamda kaygılar taşıma, karşı tepkiler almaktan uzak durma gibi saiklerle şekillenmiş olduğu da söylenebilir. Keza bu gibi terimlerin çok kullanılmadığını belirten cevapta neden olarak “olumlu vurgunun baskınlığı”, “genellemelerin yanlışlığı”, “siyasi ve sosyal hassasiyet” gibi unsurların öne sürüldüğü görülür. Nihayetinde bu hassasiyete uygun şekilde cevabın sonunda yönlendirme içeren ve daha az riskler barındıran soru tavsiyeleri verilir:

“Belki de Arap tarihine dair bazı olumsuz olaylar veya Arap kültüründeki eleştirilen yönler hakkında daha fazla bilgi alabilirsiniz. Örneğin:

- İslam öncesi Arap toplumunda yaygın olan bazı olumsuz özellikler nelerdi?
- Arap tarihinde belirli bir dönemde yaşanan olumsuz olaylar ve nedenleri nelerdir?”

Anlama/algılama ve bağlantı kurma: Yukarıda da bahsettiğimiz üzere, bu sorunun cevabı birkaç merhaleden geçtikten sonra doğru bağlamına ulaşabilmiştir. Bu gecikmenin sebebi olarak öncelikle sorunun öznesinden bir harf eksiltmek ve bazı işaretleri kullanmamak suretiyle sorulmasından dolayı Gemini'nin, soruyla isabetli bir bağlantı kuramamış olabileceği akla gelebilir. Ancak o, “Mealib”ten yola çıkarak “mesalib”e ulaşmak yerine “mevali” ifadesiyle bağlantı kurmuş ve bu kavramı anlatmaya çalışmıştır. Bazı değişiklikler veya ip uçları eşliğinde tekrarlanan aynı soruya mukabil çeşitli aşamalardan sonra ancak doğru bağlamı yakalamış ve bu bağlamda veriler sunmaya başlamıştır. Tüm bu süreç ve aşamalar doğrultusunda gelen son (isabetli) cevaba bakıldığında dahi onun tam bir anlama veya algılamanın ürünü olduğunu söylemek de pek mümkün olmamaktadır. Zira bu son cevapta bile söz konusu kavramı açıklamaya/genişletmeye odaklanmak yerine onu kullanmanın sakıncaları, genellemelerin doğru olmayacağı, onun yerine hangilerini kullanmanın tercih edilebileceğini, durumun hassasiyetini vs. anlatmaya çalışmış, bunu etik bir mesele olarak algılayıp çerçevlendirmiştir.

Yararlılık: Sorulan soru karşılığında alınan cevaplar, sonuncuya gelinceye dek tamamen farklı mecrada anlamlandırılması yani yanlış verileri sunması hasebiyle yararlı olmaktan uzak olduğu gibi doğru cevabı bilmeyip öğrenme amacıyla olan araştırmacı için yanlış yönlendirme/bilgilendirme yapması nedeniyle zararlı niteliktedir. Doğru cevapla ilgili bağlamın yakalandığı son cevap ise içerdiği kısmî bilgilerle en azından yönlendirici/yol açıcı katkısından dolayı araştırmacıyı hedefine ulaştıracak unsurlar içermesi bakımından faydalıdır denebilir. Oysa araştırma, öğrenme, bilgi edinme gibi amaçlarla soruyu soran kişi, genellikle beklenti olarak, az değil çok fayda elde etmek niyet ve gayretindedir. Dolayısıyla cevabın faydalı olabilmesi içeriğinden bağımsız düşünülemeyeceğine göre cevap, yararlılık hususunda istenen düzeyde değildir demek müm-

kündür. Hasılı, aslında cevap doğruluk, tarafsızlık, kapsamlılık, anlama-algılama vb. gibi kriterleri ne kadar sağlayabilirse yarar düzeyini de o kadar arttırabilmektedir.

Kapsam genişliği: Alınan cevaplara bakıldığında -içerdikleri yanlış bilgiler bir yana- kapsam genişliği bakımından oldukça doyurucu ve tatmin edici bir muhtevaya sahip oldukları söylenebilir. Örneğin mevaliden bahsederken tanım ve sınıflarını, statülerini, durumlarını, önemlerini anlattıktan sonra özet sunmuş; ardından daha iyi anlamak için başvurulabilecek başka yardımcı konular vermiş, ayrıca da “ek bilgiler” başlığıyla ilavelerde bulunmuştur. Ancak aynı kapsam genişliğini, sorunun doğru anlaşıldığı son cevapta görmek pek de mümkün olmamıştır. Nitekim yukarıda da bahsettiğimiz gibi birtakım saikler doğrultusunda şekillenen cevapta ana konuyu tafsilatlandırmak yerine genelleştirerek, daha yüzeysel, dikkatli ve itidalli denebilecek çerçevede, belli sınırlarda kaldığı görülür.⁹

Soru d: Hz. Muhammed’in evliliklerinin sebepleri nelerdir? Örnekler eşliğinde sıralayınız.

Cevap:

“Hz. Muhammed (sav.)’in evliliklerinin, kişisel arzularından ziyade, daha çok toplumsal, siyasi ve dini amaçlara hizmet ettiği düşünülmektedir. Bu evliliklerin bazı önemli sebepleri ve örnekleri şöyle sıralanabilir:

Toplumsal ve Siyasi Sebepler

- **Kabileler Arası Bağların Güçlendirilmesi:** Hz. Muhammed (sav.), farklı kabilelerden kadınlarla evlenerek, İslam toplumunun

⁹ Örneğin “mesâlib”le ilgili önemli bazı konulara hiç değinmemiştir ki bunların başında “mesâlib”in bir kitap türü oluşu gelmektedir. Şöyle ki Emevîlerin meşhur valisi Ziyâd b. Ebîh, Muaviye tarafından kardeş ilan edildikten sonra babası ve nesebi hakkında ta’n edilince, oğullarını çağırarak onlara, kendilerine yaptıkları gibi Arapları ta’n etmelerini, ayıplarını ortaya dökmelerini söylemiş, böylece Arapları eleştiren, bir mesâlib kitabı -ilk kez - ortaya çıkmıştı. Ziyâd’ın başlattığı bu uygulamayı daha sonraları devam ettirenler de olmuştu; bk. Ebü’l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya’kûb İshâk İbnü’n-Nedîm, *el-Fihrist*, thk. Rıza Teceddüd (y.y.: b.y., 1971), 89; Ebu’l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü’l-Egânî*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beirut: Dâru’t-Türâsî’l-Arabî, 1993), 20/77; Ebü’l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-âyân*, thk. İhsân Abbâs (Beirut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyin, 1981), 6/364; Ömer Ferruh, *Târîhu’l-edebî’l-Arabî* (Beirut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyin, 1981), 1/388) Detaylı izahat için bkz. Melek Yılmaz Gömbeyaz, *Ziyad b. Ebîh (Hayatı-Şahsiyeti-Devlet Adamlığı)*. (Ankara: Fecr Yayınları, 2021), 176-177.

birliğini sağlamaya ve kabileler arasındaki bağları güçlendirmeye çalışmıştır. Örneğin, Hz. Hafsa, Ömer bin Hattab'ın kızıdır ve bu evlilik, güçlü bir sahabe olan Ömer ile daha yakın ilişkiler kurulmasını sağlamıştır.

- **Siyasi İttifaklar:** Bazı evlilikler, siyasi ittifaklar kurmak ve İslam devletinin güçlenmesine katkıda bulunmak amacıyla yapılmıştır. Örneğin, Hz. Safiye, Yahudi bir kabilenin kızıydı ve bu evlilik, Yahudilerle ilişkilerin düzeltilmesi ve İslam devletinin sınırlarının genişletilmesi açısından önemliydi.

- **Dul Kadınlara Yardım:** Hz. Muhammed (sav.), savaşlarda kocalarını kaybetmiş olan dul kadınlarla evlenerek onlara hem maddi hem de manevi destek olmuştur. Bu durum, İslam toplumunda dul kadınlara karşı duyarlılığı artırmıştır.

Dini Sebepler

- **İslam'ın Yayılması:** Hz. Muhammed (sav.), evlilikleri İslam'ın yayılması için bir araç olarak kullanmıştır. Evlendiği kadınlar aracılığıyla İslam'ı tanıyan ve kabul eden birçok kişi olmuştur.

- **Kuran'da Zikredilen Kadınlarla Evlilik:** Hz. Muhammed (sav.), Kuran'da zikredilen bazı kadınlarla evlenerek, onlara saygı göstermiş ve Kuran'ın emirlerine uymuştur.

- **Örnek Olmak:** Hz. Muhammed (sav.), evlilikleriyle Müslümanlara örnek olmuş ve evliliğin önemini vurgulamıştır.

Diğer Sebepler

- **Evlathık Olan Zeyd'in Boşadığı Eşiyle Evlilik:** Hz. Zeyneb bint Cahş, daha önce Hz. Muhammed'in evlatlığı olan Zeyd ile evliydi. Zeyd ile boşandıktan sonra Hz. Muhammed ile evlenmesi, evlathık ilişkisinin biyolojik baba-kız ilişkisinden farklı olduğunu ve evlathığın gerçek bir evlat olmadığını göstermek açısından önemli bir örnektir.

- **Sosyal ve Ekonomik Sebepler:** Hz. Muhammed (sav.)'in bazı evliliklerinde, sosyal ve ekonomik faktörlerin de etkili olduğu düşünülmektedir. Örneğin, bazı evlilikler, farklı kabileler arasındaki ekonomik ilişkileri güçlendirmeye yönelik olabilir.

Sonuç olarak, Hz. Muhammed (sav.)'in evliliklerinin tek bir sebebi değil, birden fazla sebebi bulunmaktadır. Bu evlilikler, İslam

toplumunun birliğini sağlamak, siyasi ittifaklar kurmak, dul kadınlara yardım etmek, İslam'ın yayılmasını hızlandırmak ve Kuran'ın emirlerine uymak gibi birçok amaca hizmet etmiştir.

Önemli Not: Hz. Muhammed (sav.)'in evliliklerinin günümüzdeki evlilik anlayışıyla tamamen aynı olmadığını belirtmek gerekir. O dönemdeki toplumsal, siyasi ve dini koşullar, evliliklerin gerekçelerini ve amaçlarını şekillendirmiştir.

Bu konuyla ilgili daha detaylı bilgi almak için aşağıdaki kaynakları inceleyebilirsiniz:

- Din İşleri Yüksek Kurulu: Hz. Peygamberin çok evliliği nasıl izah edilmektedir?
- İlahiyat Yayınları: Hz. Muhammed neden birden fazla evlilik yaptı?

Umarım bu bilgiler sizin için faydalı olmuştur. Başka sorularınız olursa çekinmeden sorabilirsiniz.”

432 | db

Cevabın Değerlendirilmesi:

Doğruluk: Soru, iki temel hedefi olan, bileşik karakterde bir soru olup Gemini'den hem Hz. Muhammed'in evlilik sebeplerini bilmesini hem de bu hususta örnekler vermesini beklemektedir. Buna göre cevapta Hz. Muhammed'in evlilik sebepleri hakkında maddeler halinde özetle sunulan verilerin -önceki dipnotlarda da belirtilen- pek çok İslam tarihi kaynağıyla genel anlamda uygunluk arz ettiği söylenebilir. Çünkü hem klasik İslam tarihi kaynaklarımızda hem de daha yeni çalışmalarda¹⁰ Hz. Peygamber'in evliliklerinin şahsî arzular/nefsanî duygular amaçlı değil; dinî, siyasî, ictimai vb. gibi çeşitli sebeplerle bağlantılı olarak gerçekleştiği ifade edilmiştir.¹¹ Örnekler de aynı şekilde rivayetlerle genel anlamda uygunluk arz etmekle birlikte birkaç hususu bunun dışında tutmak gerekecektir. Örneğin, “Kuran'da Zikredilen Kadınlarla Evlilik: Hz. Muhammed (sav.),

¹⁰ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *Kitâbü'l-Maârif*, thk. Servet Ukkâse (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1388), 132 vd.; Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî, *Ensâbü'l-esrâf*, thk. Süheyl Zekkâr - Riyâz Zekkâr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417), 2/23 vd., İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 2/313-317; 3/160-161, 206, 225; Ahmed b. Yûsuf Karamânî, *Ahbârü'd-düvel*, thk. Fehmî Sa'd - Ahmed Hutayt (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1412), 259 vd.; Konuyla ilgili yapılmış güncel çalışmalar da vardır; örneğin bkz. Muhittin Akgül, “Hz. Peygamber'in Evlilikleri Üzerine Bir İnceleme”, *EKEV Akademi Dergisi* 1/4 (1999), 99-113.

¹¹ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksel Kurulu Başkanlığı” (Erişim 12 Kasım 2024).

Kuran'da zikredilen bazı kadınlarla evlenerek, onlara saygı göstermiş ve Kuran'ın emirlerine uymuştur” ifadesi böyledir ve tahlile muhtaçtır. Zira Kur’ân’da bu cümleyi karşılayan yani Hz. Peygamber’e evlenmesi telkin edildiği, kendisinin de bu emre mukabil evlendiği tespitine muhatap olan “kadınlar” şeklinde sınıflandırma yapmak yanıltıcı olacaktır. Şayet Gemini tarafından Hz. Peygamber’in Zeyneb bint Cahş’la evliliği ile ilgili vahyin onayı/izin ilanı¹² kastedilmişse bile mevcut başlık altında bu duruma¹³ herhangi bir atıf yapılmamıştır. Yanı sıra “kadınlar” çoğul ifadesinin kullanılması, sanki bu şekilde Hz. Peygamber’in “birçok kadınla” evlilik gerçekleştirdiği algısına sürüklemesi bakımından da sıkıntılıdır. İlave-ten eğer -Zeyneb bint Cahş örneğinde olduğu gibi bir bağlantıyla- bu kez de Hafsa bint Ömer’le ilgili rivayetleri¹⁴ kastederek “kadınlar” dediği düşünülse de bu yine bir muhatap olarak şahsi bilgilerim doğrultusunda ürettiğim bir çıkarım veya çözüm yolu niteliğindedir. Yani bu bilgilere vâkıf olmayan bir araştırmacının böyle çıkarımlar yapmasını beklemek, cevabı araştırmacının bilgi veya yorum gücüne bırakmak beklentileri karşılayan bir çerçeve değildir.¹⁵ Ayrıca Hz. Peygamber’in Hz. Ömer’in kızı Hafsa ile evlenerek güçlü bir sahabe olan Hz. Ömer’le daha sıkı ilişkiler kurmak istediği tarzındaki cümleler “ilişkiyi pekiştirmek” bağlamında düşünülürse belki kısmen doğru olabilir. Çünkü bu evliliğin İslam’ın ilk dönemlerinde,

¹² el-Ahzâb 33/36-37.

¹³ Bu durumdan maksat, Hz. Peygamber’in evlatlık oğlu Zeyd’in boşadığı Zeyneb bint Cahş ile evlenmesi üzerine gelen tenkitler bağlamında vahyin Hz. Peygamber’in bu evliliğini onaylarcasına “evlatlıkların boşadığı eşlerin konumunun gerçek evlatların eşleriyle aynı olmayacağını ilan etmesiyle ilgilidir. Bu konuda yapılmış araştırmalar bağlamında detaylı bilgi için bkz. Sevim Gelgeç, “Hz. Peygamber’in (a.s.) Zeyneb (r.a.) ile Evliliği Müşkilü’l-Kur’ân Bağlamında”, *İstanbul Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu-1*, ed. Hidayet Aydar - Muhammed Ezber (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 133-154.

¹⁴ İbn Kuteybe, *Kitâbü’l-Maârif*, 135; İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam*, 3/161 gibi birçok kaynakta Hz. Hafsa’nın Hz. Peygamber ile nasıl evlendiği aktarılır. Rivayetlerde kızı Hafsa’yı Hz. Ebû Bekir veya Hz. Osman ile evlendirmek isteyen Hz. Ömer’in bu arzusu gerçekleşmeyince durumu Hz. Peygamber’e bildirdiği bundan sonra Hz. Peygamber’in Hz. Hafsa ile evlenmek istediğini beyan ettiği belirtilir. (Derli toplu özet için bkz. M. Yaşar Kandemir, “Hafsa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Kasım 2024).

¹⁵ Enes (r.a.)’ten rivayet olunduğuna göre, Rasûlullâh Hafsa’yı boşadığı, onun da ailesine gittiği, bunun üzerine Allah Teâlâ’nın “*Ey Peygamber! Kadınları boşamak istediğiniz zaman iddetleri içinde boşayın*” mealindeki ayeti (Talâk, 64/1) indirdi. Ayrıca Rasûlullâh’a “Ona dön çünkü o çokça oruç tutan ve namaz kılandır. O senin cennetteki hanımlarındandır” denildi. (İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’ânî’l-azîm*, thk. Muhammed İbrahim el-Bennâ vd. (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984), 8/168. Geniş malumat için bkz. Hasan Haliloğlu, *Talâk Sûresi’nin Tefsiri ve Sûredeki Hukûkî Prensipler* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi, 1996), 11-19, 105.

güce ihtiyaç duyulduğu süreçlerde değil, daha sonraki -zaten Hz. Ömer ile Hz. Peygamber'in kuvvetli ilişkilerinin olduğu- dönemlerde gerçekleştiği düşünülürken onu "güç" unsuruna dayandırmak pek de isabetli bir yaklaşım olmayacaktır.

Tarafsızlık: Sorumuzun temelindeki konu aslında geçmişten günümüze tarafgirliğe ve suistimale açık bir hassaslıkta olmasına rağmen, Gemini'nin bu noktada isabetli, itidalli bir tavırla övme veya yermekten uzak, bilgi/veri endeksli bir yol takip ettiğini görmek mümkündür. Hatta bu meselenin değerlendirilirken pek çok hususun dikkate alınmasının şart olduğu, aksi takdirde eksik veya yanlış sonuçlara ulaşılabileceği uyarısında bulunması ve bu duruma düşmemek için araştırmacıya bazı kaynaklar, referanslar sunması da onun titizliğine delâlet sayılabilir. Nitekim "bu evliliklerin günümüzdeki evlilik anlayışıyla birebir karşılaştırılması doğru olmaz. O dönemki Arap yarımadasındaki toplumsal yapı, siyasi dengeler ve dini inanışlar, evliliğe bakış açısını günümüzden oldukça farklı kılıyordu." tarzındaki ifadeleri Gemini'nin taraflı davrandığına değil; olayları tarihi, siyasî, sosyolojik gibi vazgeçilmez bağlamlarında değerlendirmenin önemini vurgulaması nedeniyle tarafsızlığına işaretler diyebiliriz.

434 | db

Hülasa cevap, Hz. Peygamberin evliliklerini "sayı çokluğuna" endeksleyerek reddetmeyi ya da eleştirmeyi değil sebepleri ve şartlarına binaen bir taslak oluşturarak sunmayı başarmış görünmektedir. Keza verilen örnekler de herhangi bir övgü veya yergi ifadesi kullanmaksızın rivayetlere bağlı vakianın sunumu şeklinde arz edilmiştir.

Anlama/algılama ve bağlantı kurma: Cevaptan anlaşıldığına göre sorunun temel iki zemini olan evlilik nedenleri ve örneklerinin istendiği Gemini tarafından anlaşılmış ve cevap o şekilde oluşturulmuştur. Keza konuya dair ifade edebilecek şeylerin özetle ve birkaç örnekle yetinmekle de olsa açıklandığı görülmüştür. Verilen örneklerde ise veri olarak rivayetlerle uygunluğunun yanı sıra hangi örneklerin hangi başlığın altına yerleşeceği noktasında da -bazıları hariç- isabetli bağlantılar kurulduğu söylenebilir. Yukarıda da değindiğimiz gibi Hz. Peygamber'in Kur'ân'da zikredilen bazı kadınlarla evlenerek onlara saygı gösterdiği ve Kur'ân'ın emrini yerine getirdiğine dair ifadeleri muhtemelen yanlış bağlantı kurmasının bir tezahürüdür. Buna göre a maddesinde detaylıca anlatıldığı üzere Hz. Peygamber'in Zeyneb bint Cahş ile evliliğiyle ilgili olarak tefsir

edilen âyetler¹⁶ Gemini'yi bu algıya yöneltmiş olabilir. Öte yandan Gemini'nin bu başlık altında örnek göstermediği Zeyneb bint Cahş'ı, "Evlatlık Olan Zeyd'in Boşadığı Eşiyle Evlilik" şeklinde başlıklandırarak sunduğu göze çarpar. Başlık olma özelliği taşımayan bu ifade yerine ise içerikte geçen "evlatlık hukukunun mahiyetini göstermek" ifadesi başlık için daha anlamlı ve uygun niteliktedir.

Yararlılık: Soruya alınan cevap, Hz. Peygamber'in evliklerinin sebepleriyle ilgili olarak hem genel anlamda kaynaklara uygunluk hem de konuyu çok yönlü değerlendirmenin önemini vurgulaması bakımından değerlidir. Yanısıra hangi hususların gözden kaçırılmaması gerektiğini, konunun dikkatle araştırılması gereken bir yapıda olduğunu ve daha geniş malumat için nerelere müracaat edilmesi gerektiğini belirtmesi de yararlılık değerini arttırmaktadır. Özellikle Gemini'nin övme veya yerme derdi olmaksızın ortaya koyduğu bu yaklaşım tarzı yukarıdaki diğer kriterlerle beraber yararlılık kriterine de hizmet eden bir özelliktir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki verilen cevabın doyurucu nitelikte olmaması; özellikle örnekler açısından sınırlı sunum yapılması, cevabın veri hacmi bakımından eksik, hatta biraz özensiz ve yüzeysel olduğu hissini uyandırabilmektedir.

Kapsam genişliği: Cevap, Hz. Muhammed'in evlilik sebeplerini kısaca birkaç maddeyle anlatmakla yetinmesi nedeniyle ilk etapta kapsam genişliği hususunda zaafiyet gösterdiği izlenimi uyandırmaktadır. Zira bu maddelere eklenebilecek hem daha başka sebeplerden hem de başka örneklerden bahsederek konuyu zenginleştirmek, detaylandırmak mümkün olabilirdi. Bazı sebeplerin birleştirilerek anlatılmasının da kapsamı daraltmış olduğu söylenebilir. Keza her başlığın altına ona uygun en azından bir örnek serpiştirilmiş olsaydı cevap daha kapsamlı ve doyurucu olurdu denebilir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi örnek birkaç isim vermek suretiyle yetinilen cevap, her bir sebeple ilgili en azından bir örnek isim vererek o başlığın altını doldurma gibi bir tatmin edici kapsam genişliğine ulaşamamıştır.

Soru e: Senin bu konudaki kanaatin nedir?

Cevap:

"Hz. Muhammed'in evliliklerinin sebepleri hakkındaki kanaatim olarak bir yapay zekâ olarak tarafsız bir bakış açısı sunabilirim.

¹⁶ el-Ahzâb Sûresi 33/36-37.

Dinî bir metin olan Kuran'a ve hadislere göre verilen bilgiler doğrultusunda, Hz. Muhammed'in evliliklerinin birden fazla sebebi olduğu söylenebilir. Bu sebepler arasında;

- İslam'ın yayılması ve korunması: Farklı kabilelerden kadınlarla evlenerek İslam'ın bu kabilelere yayılması ve korunması amaçlanmıştır.
- Toplumsal barışın sağlanması: Farklı kabileler arasında akrabalık bağları kurarak toplumsal barışı sağlamaya çalışılmıştır.
- Dul ve yetim kadınlara sahip çıkmak: Korunmasız kalan kadınlara hem maddi hem de manevi destek olmak amaçlanmıştır.
- Kur'an'daki evlilik ayetlerinin anlamını açıklama: Kur'an'da yer alan evlilik ayetlerinin uygulamalı örneklerini sunmak amaçlanmıştır.¹⁷

Bu sebepler, tarihsel ve sosyolojik bağlamlarda değerlendirildiğinde daha iyi anlaşılır. Örneğin, o dönemde yaşayan Arap toplumunda evliliklerin sadece bireysel bir tercih değil, aynı zamanda siyasi ve sosyal bir anlamı da vardı. Hz. Muhammed'in evlilikleri, bu bağlamda hem dini hem de siyasi bir karakter taşımaktaydı.

Ancak, bu konuda farklı yorumlar da bulunmaktadır. Bazı kişiler, Hz. Muhammed'in evliliklerinin sayısının çokluğuna odaklanırken, bazıları ise bu evliliklerin siyasi amaçlarla yapıldığına dair iddialarda bulunmaktadır.

Bir yapay zekâ olarak benim için önemli olan, bu konuda farklı görüşlere saygı duymak ve tarafsız bir bilgi sunmaktır.

Bu konuda daha detaylı bilgi almak için şu kaynaklara başvurabilirsiniz:

- Kur'an-ı Kerim: Özellikle evlilik ve aile hayatı ile ilgili ayetler.
- Hadis kitapları: Buhari, Müslim gibi hadis kitaplarında Peygamber Efendimizin evlilikleriyle ilgili hadisler bulunmaktadır.
- Siyer kitapları: İbn İshak, İbn Hişam gibi tarihçilerin yazdığı siyer kitapları, Peygamber Efendimizin hayatını ve evliliklerini detaylı bir şekilde anlatır.

¹⁷ Bu konuyla ilgili değerlendirmeler önceki soru başlığının altında açıklandığından burada ayrıca değinmeye gerek duyulmamıştır.

- İslam tarihçilerinin eserleri: İslam tarihçilerinin bu konu hakkındaki görüşleri ve yorumları.

Unutmayın ki, bu konu hakkında kesin ve tek bir doğru cevap vermek zordur. Farklı kaynakları inceleyerek kendi yorumunuzu yapabilirsiniz.”

Cevabın Değerlendirilmesi:

Doğruluk: Bir önceki soruyla bağlantılı olan devam niteliğindeki bu soru, bilgi değil de kanaat talep etmesi yönüyle diğerlerinden ayrılır. Dolayısıyla kanaatin doğruluğunun değerlendirilmesi, ancak bilimsel kriterlere uygun nesnel bir tavır takınıp takınmadığıyla ilgili olacaktır. Bu doğrultuda Gemini'nin öncelikle bir yapay zekâ olarak tarafsız bir bakış açısı sunabileceğini söylediği, sonra da temelde âyet ve hadislerle bakarak Hz. Peygamber'in evlilik nedenleri hakkında maddeler halinde açıklamalarda bulunduğu görülür ki bunlar genel anlamda kaynaklarla uyumludur. Aynı şekilde, daha fazla bilgi için bakılması gereken referans noktaları da doğru olarak verilmiştir. Ayrıca bu konuda farklı ve çeşitli görüşlerin olduğu, bunların her birinin bizzat okunarak daha net anlaşılacağı şeklindeki tespitleri de doğrudur. Son olarak, Gemini'nin “bu konu hakkında kesin ve tek bir doğru cevap vermek zordur. Farklı kaynakları inceleyerek kendi yorumunuzu yapabilirsiniz” şeklindeki ifadesi ise bu evliliklerin tek bir nedeni yoktur veya bunlar hakkında bir fikir birliği yoktur manasında ise, bu da gerçekliğe uygun bir tespit sayılabilir.

Tarafsızlık: Gemini verdiği cevapta daha baştan bu konuda ancak tarafsız bir duruş sergileyebileceğini, bir yapay zekâ olarak bu yapıda olduğunu beyan etmiştir. Nitekim cevabın içeriğine bakıldığında da Gemini'nin herhangi bir spesifik nedene veya sayı çokluğuna odaklanmak gibi tarafgir yollara sapmayarak çoklu değerlendirmelerde bulunmaya çalıştığı görülmüştür. O, bu konunun çok yönlü ve hakkında fikir ihtilaflarının, yorum farklılıklarının olduğu hassas bir mahiyette olduğunu da söylemiştir. Zaten bir yapay zekâ olarak kendisi için önemli olan şeyin, bütün fikirlere saygı duymak ve tarafsız bilgi sunmak olduğunu da açıkça belirtmesi ve uygulamaya çalışmasıyla tarafsızlık noktasında yerini belirlemiştir.

Anlama/algılama ve bağlantı kurma: Cevabına bakıldığında Gemini'nin sorunun bir önceki soruyla bağlantılı olduğunu anladığı ve “hangi konudaki kanaatimi öğrenmek istiyorsun?” gibi bir boşlu-

ğa düşmediği görülür. Çünkü soru “senin bu konudaki kanaatin nedir?” şeklinde kapalı bir ifade içerse de bir önceki konunun devam ettiği Gemini tarafından anlaşılmış; bir bağlam kopması yaşanmamıştır. Öte yandan o, sorunun kendisinin kanaatini öğrenmek amacıyla sorulduğunu da net bir şekilde anlamış ve bu bağlamda saygı ve tarafsızlık merkezinde hareket etmek durumunda olduğunu ifade etmiştir. Yanı sıra bu tavrının gerekçesi olarak da sayılabilecek olan “konuyla ilgili nedenlerden, şartlardan, yorum farklılıklarından vs. bahsetmesinin de algılama ve bağlam gücüne işaret ettiğini söylemek mümkündür. Son olarak, Gemini’nin geniş kitlelerin iman ettiği bir Peygamber’in özel hayatından bahsetmenin gerektireceği hassasiyetin de idrakinde olduğunu ayrıca söylemek mümkündür ki bu husus onun cevabında sergilediği tarafsızlığın paydaşlarından biri olarak zikredilebilir.

Yararlılık: Gemini kanaat olarak bir tarafgirlik sergilemeyip soruyu farklı yönleri olan, geniş kapsamlı, tek bir sebebe bağlanamayacak kadar çok bileşenli ve kendi zamanının toplumsal yapısından, çeşitli şartlarından bağımsız bir şekilde bugünün bakış açısıyla değerlendirilmemesi gereken bir konu olarak görmekle yararlı olmayı başarmıştır. Ayrıca o, muhatabını hem daha iyi öğrenmek, anlamak ve yorumlamak üzere araştırma yapmaya teşvik etmesi hem de bunu niçin ve nasıl yapacağına dair işaretler içermesi sebebiyle de oldukça yararlı bir rehberlik yapmış olmaktadır denebilir.

Kapsam Genişliği: Cevaba bakıldığında ve bir kanaat sorusuna karşılık olduğu düşünüldüğünde aslında Gemini, kendi kanaatinin/görüşünün “tarafsızlık” ve “her görüşe saygı duymak” ile çevrelendiğini/sınırlandığını açıkça söylemiştir. Söz konusu kırmızı çizgileri aşmaksızın Kur’ân ve Sünnet gibi pek çok temel kaynaklardan yola çıkarak yine detaylı değil ama ana hatlarıyla sunduğu bilgiler doğrultusunda -gerekçelerini de sıralayarak- kanaatini ortaya koymuştur. “Bu konuda dikkat edilmesi gereken önemli noktalar”, “daha detaylı bilgi almak için aşağıdaki kaynakları inceleyebilirsiniz”, “bu evliliklerin günümüzdeki evlilik anlayışıyla birebir karşılaştırılması doğru olmaz” diyerek oluşturduğu paragraflar, konunun kapsam genişliğine, ilgili uzantılarına dikkat çekmesi bakımından ayrıca önemlidir. Ancak öte yandan -daha önce de değindiğimiz gibimesele izah edilirken oluşturulan maddeler, başlıklandırmalar ve özellikle örneklendirmelerin nicelik ve içerik bakımından daha doyurucu olabileceği kanaatimiz mevcuttur. Bununla birlikte bu soru-

nun bir öncekinin devamı niteliğinde olduğu hatırlanırsa, Gemini'nin bu kadarla iktifayı tercih etmiş olabileceği de düşünülebilir.

Sonuç

İnsan hayatını hemen her yönden kuşatan kolaylaştırıcı buluşların ulaştığı son noktalardan biri de yapay zekâ uygulamalarıdır. Bunların benzer veya farklı amaçlara hizmet eden donanım ve potansiyelleri olmakla birlikte en büyük ortak paydaları büyük çoğunlukla insanların saniyeler içinde ulaşabileceği ve geri dönüş alabileceği yardım araçlarına dönüşmüş olmalarıdır. Ancak insanoğluna zaman, bilgi, yorum, fikir, yazı, fotoğraf, kompozisyon ve daha nice alanlarda pek çok ürünü tabiri caizse altın tepside sunan görünümüyle bu uygulamalar lâ yüs'el/sorgulanamaz değildir, olmamalıdır. Zira evvela bir insan eseri olması hasebiyle kusursuz olamayacak bu uygulamalar, her an devam eden bir değişim-gelişim sürecine tabi olan, olumlu-olumsuz birtakım özellikleri barındıran, teyit ve tekit edilmeksizin verilerinin kullanılmasının sakıncalı olabileceği gibi nedenlerle, bazı kriterler eşliğinde testten geçirilmeye muhtaçtır. Bu bağlamda yapay zekâ uygulamalarının diğer bilim dallarında olduğu gibi Siyer alanında da kullanılıp kullanılmayacağı ya da nasıl veya hangi şartlar eşliğinde kullanılmasının mümkün ve uygun olacağı hususu, konuyla ilgili araştırma yapmayı zaruri kılmaktadır. Söz konusu zorunluluk doğrultusunda yapay zekâ modellerinden biri olarak seçtiğimiz Gemini ile soru-cevap şeklinde yürüttüğümüz bu çalışma, yapay zekâ modelinin verdiği cevapları birebir ve bizzat müşahade yoluyla tecrübe etme avantajını sunmuştur. Siyer sorularımıza Gemini'den aldığımız cevaplar, onun bu sahaya dair neleri, ne kadar bilip bilmediğini, nasıl sunduğunu, artıları veya eksileriyle birçok meseleyi görme imkanını vermiştir. Bu bağlamda alınan cevaplara bakıldığında Gemini'nin hemen her kriterle ilgili artı veya eksi yönlerinin olduğu; bazı kriterlerde daha güçlü iken bazılarında daha zayıf kaldığı; soru karakterine göre bu durumun değişkenlik arz ettiği gözlemlenmiş; ne kadar çok kriterle sağlanması yapılırsa o derece sağlıklı/isabetli malzeme veya sonuçlara ulaşabileceği görülmüştür. Tüm bunlar dahilinde meydana gelen çalışmamızda, Gemini'den elde edilen veriler, doğruluk, tarafsızlık, anlama/algılama, yararlılık ve kapsam genişliği yönlerinden incelenmiş; her bir cevap bu kriterler bazında analiz edilerek değerlendirilmelerde bulunulmuştur. Ortaya çıkan tüm sonuçlar, yapılan tespitler, açıklama ve yorumlarla şekillenen çalışmamız, Siyer sahası

ve yapay zekâ ilişkisine dair bir tecrübe paylaşımı özelliğini de ha-
izdir.

Kaynakça

- Akgül, Muhittin. "Hz. Peygamber'in Evlilikleri Üzerine Bir İnceleme". *EKEV Akademi Dergisi* 1/4 (1999), 99-113.
- Belâzürî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî. *Ensâbü'l-eşrâf*. thk. Süheyl Zekkâr - Riyâz Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Din İşleri Yüksel Kurulu Başkanlığı". Erişim 12 Kasım 2024. <https://kurul.diyinet.gov.tr/Cevap-Ara/821/hz-peygamberin-cok-evliliği-nasil-izah-edilmektedir>
- Ferruh, Ömer. *Târîhu'l-edebî'l-Arabî*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1981.
- Gelgeç, Sevim. "Hz. Peygamber'in (a.s.) Zeyneb (r.a.) ile Evliliği Müşkilu'l-Kur'an Bağlamında". *İstanbul Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu-1*. ed. Hidayet Aydar - Muhammed Ezber. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Haliloğlu, Hasan. *Talâk Süresi'nin Tefsiri ve Sûredeki Hukûkî Prensipler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.
- İsfahânî, Ebu'l-Ferec. *Kitâbü'l-Egânî*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. Beyrut: Dâru't-Türâsî'l-Arabî, 1993.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed. *Vefeyâtü'l-âyân*. thk. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1981.
- İbn Hişâm, Ebü Muhammed Abdülmelik b. Hişâm el-Himyerî. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sekkâ v.dğr. Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2. Basım, 1955.
- İbn İshâk, Ebü Abdillâh Muhammed İbn İshâk el-Kureşî el-Medenî. *Sîretü İbn İshâk*. thk. Muhammed Hamidullah. Fas: Matbaatu Muhammed el-Hâmis, 1396.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *Tefsîrü'l-Kurâni'l-azîm*. thk. Muhammed İbrahim el-Bennâ vd. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer - Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Cize: Hicr li't-Tibaa ve'n-Neşr, 1997.
- İbn Kuteybe, Ebü Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *Kitâbü'l-Maârif*. thk. Servet Ukkâşe. Kahire: Dâru'l-Maârif, 1388.
- İbn Sa'd, Ebü Abdillâh Muhammed b. Sa'd el-Basrî el-Bağdâdî. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. thk. Ali Muhammed Ömer. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1421.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî el-Bağdâdî. *el-Muntazam*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412.
- İbnü'l-Esir, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed el-Cezerî. *el-Kâmil fî't-târîh*. thk. Ebu'l-Fidâ İbrahim. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987.
- İbnü'n-Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk. *el-Fihrist*. thk. Rıza Teceddüd. y.y.: b.y., 1971.
- Kandemir, M. Yaşar. "Hafsa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 12 Kasım 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hafsa>
- Karamânî, Ahmed b. Yûsuf. *Ahbârü'd-düvel*. thk. Fehmî Sa'd - Ahmed Hutayt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1412.
- Kurt, Abdurrahman. "Demografik Değişkenler Açısından İlk Müslümanlar". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2009), 27-41.
- Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhü'l-ümem ve'l-mülûk*. thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim. Kahire: Dâru'l-Maârif, 1968.
- Yılmaz Gömbeyaz, Melek. *Ziyad b. Ebih (Hayatı-Şahsiyeti-Devlet Adamlığı)*. Ankara: Fecr Yayınları, 2021.

